

Raport sintetic referitor la activitatea desfășurată în cadrul proiectului *Beyond the Norms: Religious Practice in Medieval and Early Modern Transylvania* pentru anul 2014
(proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0359)

Un prim obiectiv al activității pentru anul 2014 a fost definitivarea metodologiei de cercetare care s-a realizat prin întâlniri periodice ale echipei proiectului pentru discutarea metodelor elaborate pe parcursul analizei materialului documentar adunat și prin discuții online cu cercetători având interese similare, afiliați unor universități din străinătate și din țară (Marie Madeleine de Cevins, Letizia Pellegrini, Katalin Szende, Andrew Spicer, Ute Lotz Heumann, Violeta Barbu, Cristina Codarcea, Florin Platon).

În ceea ce privește întâlnirile organizate în cadrul proiectului, o primă activitate, care a deschis într-un fel discuțiile asupra metodei și abordării, activitate care nu a fost raportată pentru anul 2013, deși s-a desfășurat în acest an calendaristic - dar după ce raportul fusese finalizat - a fost organizarea atelierului *Text, imagine, obiect: itinerarii în explorarea religiozității medievale și premoderne (abordări și metode de lucru)*, care a avut loc la Cluj, 15 noiembrie 2013 și la care au participat o serie de cercetători din alte centre universitare, Violeta Barbu de la Institutul de Istorie Nicolae Iorga din București, Cristina Codarcea de la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București și Ioan Albu de la Universitatea din Sibiu. Pentru o diseminare mai eficientă a acestui tip de abordare echipa proiectului a invitat o serie de specialiști cum ar fi Ioan-Aurel Pop, Doru Radosav și Greta Miron (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj) și Sanda Salontai (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj), precum și un număr de cercetători tineri, la nivel post doctoral, cum ar fi Diana Covaci (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj), Ana Maria Gruia (Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj), la nivel doctoral, Elena Firea (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj), Sever Oancea (Universitatea din Frankfurt a.M.), Diana Dăian (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj), precum și un număr de studenți ai programului de masterat *Societate, Artă, Identități în Europa Centrală*, cum ar fi Paula Cotoi, Maria Frînc și Alexandru Ștefan. Toți membrii proiectului și alți colaboratori ai acestuia, de pildă Diana Covaci, *Dumitru și Elenuța: o poveste de dragoste transilvăneană de la finalul secolului XIX* au prezentat modul în care au abordat sursele în cercetarea proprie pentru a obține acea privire de jos care a fost scopul principal al metodologiei asumate în cadrul acestui proiect. Carmen Florea a prezentat lucrarea *A existat o religie civică în Transilvania medievală?* încercând să clarifice atât un concept cât și o categorie de analiză esențială pentru tema aleasă în cadrul proiectului. Maria Crăciun a prezentat cercetarea

desfășurată în cadrul proiectului cu titlul *Reformarea artizanilor sau artizanii Reformei? Rolul meșteșugarilor în implementarea Reformei în comunitatea sașilor transilvăneni*, Măria Lupescu Makó a vorbit despre *Acte devoționale în Transilvania medievală*, Ovidiu Ghitta s-a ocupat de *Lege și fărădelege în Episcopia de Muncaci în ultimele decenii ale secolului XVIII*, iar Ciprian Firea de *Femeile ca fondatoare de programe memoriale în Transilvania evului mediu târziu. O discuție a surselor vizuale și documentare*. Discuția concentrată asupra surselor și a modalităților de abordare a fost extrem de animată, mai ales prin intervențiile invitaților din afara proiectului care au adus o experiență de cercetare diferită și unghiuri de abordare distincte. În acest sens sunt de remarcat intervențiile Violetei Barbu și ale Cristinei Codarcea care au introdus perspectiva misiunii și a reacției la misiune precum și experiența de cercetare într-un alt spațiu geografic decât Transilvania, teritoriile extra-carpătice și Balcanii.

Anul 2014 a fost planificat în economia proiectului drept an dedicat cercetării individuale și valorificării materialului documentar identificat în anii precedenți, cu ajutorul unor metodologii inovative și prin abordări originale. Astfel, echipa de cercetare s-a întâlnit periodic, conform tradiției deja stabilite pentru a discuta progresele cercetării în lucru. Ciprian Firea a prezentat un document inedit, "Protocollum Capituli Cibiniensis ab anno 1523 usque ad annum 1536", problemele care au apărut în transcrierea și analizarea acestuia și posibilitățile de valorificare pe care le întrevăde. Beneficiind de pe urma discuțiilor și a sugestiilor constructive, aceste prezentări au contribuit semnificativ la conturarea unor studii predate spre publicare pe parcursul acestui an. De exemplu, Maria Crăciun a predat la *Archiv für Reformationsgeschichte/Archive for Reformation History* un studiu intitulat 'The Price of Sin: Sexual Misconduct and Its Social Consequences in Sixteenth-Century Transylvanian Towns' după ce în prealabil prezentase în cadrul acestor întâlniri scheletul argumentului și problemele pe care le-a pus analiza comparată a două categorii de documente normative cu emitenți diferiți (clerici și laici) pentru a ajunge la reconstituirea unui punct de vedere secular în ceea ce privește transgresia normelor eclesiastice și sociale.

Programul acestor întâlniri a făcut loc și unor invitați din afara Universității Babeș-Bolyai. Astfel, în 2 octombrie 2014 echipa proiectului s-a întâlnit cu un invitat din Italia, profesor Letizia Pellegrini (Universitatea din Macerata) pentru a discuta o temă de cercetare propusă de domnia sa pentru finanțare europeană, *The Mission of St. John of Capestrano in Transylvania* și o posibilă colaborare cu membrii echipei proiectului *Beyond the Norms: Religious Practice in Late Medieval and Early Modern Transylvania*.

O altă activitate desfășurată în acest an și circumscrisă întâlnirilor periodice ale echipei de cercetare, a fost concentrarea asupra cercetării individuale din moment ce fiecare membru al proiectului a folosit anii precedenți pentru identificarea și colectarea materialului documentar. Astfel, directorul proiectului, Maria Crăciun s-a concentrat asupra modului în care artizanii sași au preluat ideile Reformei susținute de elita ecleziastică și politică a orașelor transilvănene. Cercetarea a evoluat în două direcții, relația laicilor cu noul serviciu divin luteran, inclusiv manifestările devoționale în interiorul spațiului ecleziastic și disciplinarea religioasă a comunității de către clerul proaspetei biserici. Sursele folosite au fost, pe de o parte ordonanțele ecleziastice luterane redactate de Johannes Honterus, publicate de Oskar Netolicka și Georg Daniel Teutsch, decretele sinoadelor Bisericii Luterane și protocoalele vizitațiilor, editate de Georg Daniel Teutsch, iar pe de altă parte statutele breslelor din Brașov și Sibiu publicate de Gernot Nussbächer, Elisabeta Marin și Monica Vlaicu. Abordarea acestor documente, din perspectiva unei istorii culturale a religiei cu un interes special pentru practica religioasă, pietate și devoțiune a beneficiat de consultarea unei bibliografii accesibile cu ajutorul proiectului. Lista include lucrări dedicate devoțiunii în context liturgic, de la cele clasice la abordări de dată recentă care au fost achiziționate în cadrul proiectului pentru Biblioteca de Istorie Modernă: John Bossy, 'The Mass as a Social Institution 1200-1700' în *Past and Present*, 100 (1983): 29-61. Eamon Duffy, *The Stripping of the Altars. Traditional Religion in England 1400-1580* (New Haven, London: Yale University Press, 1992), Lee Palmer Wandel, *The Eucharist in the Reformation. Incarnation and Liturgy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), Karin Maag, John D. Witvliet (eds.), *Worship in Medieval and Early Modern Europe. Change and Continuity in Religious Practice* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2004), Charles Zika, *Exorcising our Demons. Magic, Witchcraft and Visual Culture in Early Modern Europe* (Leiden, Boston: Brill, 2003), Robert Swanson, *Religion and Devotion in Europe c. 1215- c. 1515* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), Joseph Herl, *Worship Wars in Early Lutheranism. Choir, Congregation and Three Centuries of Conflict* (Oxford: University Press, 2004), Graeme Murdock, *Calvinism on the Frontier 1600-1660. International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transylvania* (Oxford: Clarendon Press, 2000), Heinz Schilling, István György Tóth (eds.), *Religion and Cultural Exchange in Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); ritual și valențele acestuia pentru analiza istorică Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (Ithaca: Cornell University Press, 1969), Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures. Selected Essays* (New York: Basic Books, 1973), Catherine Bell, *Ritual Theory, Ritual Practice* (New York, Oxford: Oxford

University Press, 1992), Susan C. Karant –Nunn, *The Reformation of Ritual. An interpretation of early modern Germany* (London: Routledge, 1997), Natalie Zemon Davis, ‘The Possibilities of the Past. Anthropology and History in the 1980s’ în *Journal of Interdisciplinary History* 12/2 (1981): 267-275, Peter Burke, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy. Essays on perception and communication* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), Bob Scribner, *Popular Culture and Popular Movements in Reformation Germany* (London: The Hambledon Press, 1987), Robert Scribner, *Religion and Culture in Germany (1400-1800)* editat de Lyndal Roper (Leiden: Brill, 2001); arta religioasă Paul Binski, ‘The English Parish Church and Its Art in the Later Middle Ages’, în *Studies in Iconography* 20 (1999): 1-26, Andrew Spicer (ed.), *Lutheran Churches in Early Modern Europe* (Farnham: Ashgate, 2012), C.C. Christensen, ‘Iconoclasm and the Preservation of Ecclesiastical Art in Reformation Nüremberg’ în *Archiv für Reformationsgeschichte* 61 (1970): 205-221, David Hotchkiss Price, *Albrecht Dürer’s Renaissance. Humanism, Reformation and the Art of Faith* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003), Emese Sarkadi Nagy, *Local Workshops-Foreign Connections. Late Medieval Altarpieces from Transylvania* (Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2012), Joseph Leo Koerner, *The Reformation of the Image* (London: Reaktion Books, 2004), Wolfgang Brückner, *Lutherische Bekenntnisgemälde des 16. Bis 18. Jahrhunderts. Die illustrierte Confessio Augustana* (Regensburg: Schnell und Steiner, 2007); spațiu ecleziastic Evelin Wetter (ed.), *Formierung des Konfessionellen Raumes in Ostmitteleuropa* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2008), Donal Cooper, ‘Franciscan Choir Enclosures and the Function of Double-sided Altarpieces in Pre-Tridentine Umbria’ în *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 64 (2001): 1-54, Joseph Leo Koerner, ‘Reforming the Assembly’ în Bruno Latour, Peter Weibel (eds.), *Making Things Public. Atmospheres of Democracy* (Boston: MIT Press, 2005), 404-433, Graeme, Murdock, ‘“Pure and White”: Reformed Space for Worship in Early Seventeenth Century Hungary’ în Andrew Spicer, Sarah Hamilton (eds.), *Defining the Holy. Sacred Space in Medieval and Early Modern Europe* (Aldershot: Ashgate, 2005), pp. 231-250, Andrew Spicer, *Calvinist Churches in Early Modern Europe* (Manchester: Manchester University Press, 2007), Andrew Spicer, Will Coster (eds.), *Sacred Space in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); disciplinare religioasă Graeme Murdock, ‘Dressed to Repress?: Protestant Clerical Dress and the Regulation of Morality in Early Modern Europe’ în *Fashion Theory* 4/2 (2000): 179-200, Andrew Pettegree (ed.), *The Reformation of the parishes. The ministry and the Reformation in town and country* (Manchester: Manchester University Press, 1993), C. Scott Dixon, Louise Schorn-Schütte

(eds.), *The Protestant Clergy in Early Modern Europe* (Basingstoke: Palgrave, 2003); identitate confesională Bodo Nischan, *Lutherans and Calvinists in the Age of Confessionalisation* (Aldershot: Ashgate, 1999), Edit Szegedi: 'Konfessionsbildung und Konfessionalisierung im städtischen Kontext. Eine Fallstudie am Beispiel von Kronstadt in Siebenbürgen (ca. 1550 -1680)', în *Berichte und Beiträge des Geisteswissenschaftlichen Zentrums Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig. Heft 2 Konfessionelle Formierungsprozessen im Frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa. Vorträge und Studien*, ed. Jörg Deventer, Leipzig 2006, pp. 126-253, C. Scott Dixon, Dagmar Freist, Mark Greengrass (eds.), *Living with Religious Diversity in Early Modern Europe* (Aldershot: Ashgate, 2009), Ulinka Rublak, *Dressing Up. Cultural Identity in Renaissance Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2010), Graeme Murdock, *Beyond Calvin. The Intellectual, Political and Cultural World of Europe's Reformed Churches* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004); comunicare religioasă Andrew Pettegree, *Reformation and the Culture of Persuasion* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), Rebecca Wagner Oettinger, *Music as Propaganda in the German Reformation* (Aldershot: Ashgate, 2001).

Pe de altă parte Carmen Florea a stabilit o agendă pentru perioada noiembrie 2013-noiembrie 2014 în funcție de interesul ei de cercetare în cadrul proiectului și anume perspectiva comparativă asupra cultului sfinților în perioada evului mediu târziu și a articulării civice a sanctității. Prin urmare, bibliografia consultată a ținut seama de acest interes de cercetare și a valorificat, prin adunarea materialului bibliografic, stagiul de documentare în bibliotecile Departamentului de Studii Medievale și a Universității Central Europene. De asemenea, efortul bibliografic depus în acest an a fost posibil și datorită lucrărilor achiziționate în cadrul (și, desigur, cu susținerea financiară) a acestui proiect de cercetare. Bibliografia consultată cuprinde titluri cum ar fi: Jacques Chiffolleau, *Religion et société urbaine au Moyen Age : études offertes a Jean-Louis Biget par ses anciens élèves*, Paris : Université de Paris-Sorbonne, 2000; Marie-Madeleine de Cevins, *Les franciscains observants hongrois de l'expansion à la débâcle : vers 1450-vers 1540*, Roma : Istituto storico dei Cappuccini, 2008; Otto Gecser, *The feast and the pulpit : preachers, sermons and the cult of st. Elizabeth of Hungary, 1235-ca. 1500*, Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 2012; Edward Muir, *Civic Ritual in Renaissance Venice*. Princeton: Princeton University Press, 1981; Gene A. Brucker, *The civic world of early Renaissance Florence*, Princeton: Princeton University Press, 1997; *Mittler zwischen Herrschaft und Gemeinde : die Rolle von Funktions- und Führungsgruppen in der mittelalterlichen Urbanisierung Zentraleuropas* / editat de Elisabeth Gruber, *Forschungen und Beiträge zur Wiener*

Stadtgeschichte 56, Wien 2013; *Fremde in der Stadt: Ordnungen, Repräsentationen und soziale Praktiken (13. - 15. Jahrhundert)* / editat de Peter Bell, Dirk Suckow, Gerhard Wolf, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2010; Carrie E. Benes, *Urban legends: civic identity and the classical past in northern Italy, 1250-1350*, Penn. State University Press, 2010; *Die Stadt als Kommunikationsraum: Beiträge zur Stadtgeschichte vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert : Festschrift für Karl Czok zum 75. Geburtstag* / im Auftrag der Karl-Lamprecht-Gesellschaft Leipzig e.V. herausgegeben von Helmut Bräuer und Elke Schlenkrich, Leipzig, 2001; Augustine Thompson O.P., *Cities of God. The Religion of the Italian Communes 1125-1325*, Pennsylvania University Press, 2005; Andrew Brown, *Civic Ceremony and Religion in Medieval Bruges c. 1300-1520* Cambridge, Cambridge University Press, 2011; Charlotte A. Stanford, *Commemorating the Dead in Late Medieval Strasbourg. The Cathedral's Book of Donors and Its Use (1320-1521). Church, Faith and Culture in the Medieval West*, Ashgate Publishing Limited, 2011; Nicholas Terpstra, *Lay Confraternities and Civic Religion in Renaissance Bologna*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002; Lisa M. Bitel, *Landscape with Two Saints. How Genovefa of Paris and Brigit of Kildare Built Christianity in Barbarian Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

În cazul Máriei Lupescu Makó, un aspect investigat s-a referit la viziunea și atitudinea în fața morții a testatorului medieval. Pentru aceasta, a consultat ca surse scrise testamentele medievale târzii din Transilvania, analizând pe de o parte practica legată de înmormantarea și comemorarea defunctului, iar pe de altă parte viziunea asupra lumii terestre și cea de dincolo ce se desprinde din preambulul testamentelor. Cercetarea a vizat și compararea practicii cu învățămintele Bisericii, și în ce măsură cutuma locală a reușit, mai mult sau mai puțin, să fie consonantă cu prescripțiile Bisericii. Majoritatea surselor, adică actele de ultimă voință, au fost consultate fie prin copii xerox, fie prin intermediul internetului, izvoarele scrise înainte de 1526 fiind digitalizate și accesibile pe pagina de web a Arhivelor Naționale Maghiare. Ca bibliografie, Mária Lupescu Makó a consultat mai ales literatura engleză referitoare la acest subiect. Sunt de menționat în mod deosebit: Howard Williams: *Death and Memory in Early Modern Britain*. Cambridge, 2006; Howard Williams (ed.): *Archaeologies of Remembrance. Death and Memory in Past Societies* (New York: Kluwer, 2003); Joelle Rollo-Koster – Kathryn L. Reyerson: *'For the salvation of my soul'. Women and Wills in Medieval and Early modern France*. St Andrews, 2012.

O altă abordare a cercetării a fost legată de cultura materială și aspecte ale vieții cotidiene din evul mediu târziu și epoca premodernă. Vestimentația în acest caz a ocupat un loc special în abordarea acestei teme de cercetare, oferind posibilitatea de a compara îmbrăcămintea nobilimii cu cea a burgheziei locale, iar pe de altă parte cercetătoarea a încercat să arăte în ce măsură prescripțiile orășenești ori cutuma locală, nescrisă a influențat vestimentația din perioada menționată. Sursele au fost aceleași ca în cazul anterior, testamentele, cele medievale fiind completate de testamentele din secolele XVI-XVII. O parte din acestea, cele nobiliare, au fost publicate de Kinga Tüdös în colecția *Erdélyi Testamentumok (Testamente Transilvane)*, iar cele orășenești au fost studiate în arhivă, în colecția *Librii Regii* ale principilor transilvani. Bibliografia referitoare la această temă este relativ bogată, în mod special au fost de un real folos lucrările scrise de Lilla Tompos: “Magyar és spanyol női viselet Magyarországon a 16. században” (Vestimentație maghiară și spaniolă în Ungaria în secolul al XVI-lea). *Korunk*, 2008 (<http://korunk.org/?q=node/8&ev=2008&honap=7&cikk=8950>); Lilla Tompos – Nagy Géza: *A magyar viseletek története* (Istoria îmbrăcăminții maghiare). Bp., 2002; Béla Radvánszky: *Magyar családélet és háztartás a XVI és XVII. században* (Viață familială și menaj în secolele XVI/XVII). Bp. 1986; *Régi magyar öltözködés. Viselet dokumentumok és források tükrében* (Îmbrăcămintă veche maghiară. Vestimentația în lumina documentelor și surselor). Ed. Dóra Mojzsis. Bp. 1988; Francois Piponnier – Perrine Mane: *Dress in the Middle Ages*. New Haven-London, 2001; Margaret Scott: *The History of Dress Series: Late Gothic Europe, 1400-1500*. Ed. Dr. Aileen Ribeiro. New Jersey, 1980; B. Basti.: ”Clothing the living and the dead: memory, social identity and aristocratic habit in the Early Modern Habsburg Empire”, *Fashion Theory*, 2001.5(4): 357-388.

Pe lângă aceste teme, Mária Lupescu Makó a continuat o cercetare mai veche legată de ordinele monastice și mendicante din Transilvania medievală, ocupându-se în mod special de reforma acestor ordine întreprinsă pe parcursul secolului al XV-lea. Cercetătoarea a încercat să schițeze motivele multiple care au condus la necesitatea reformei și scenariile întreprinse de liderii laici și ecleziastici pentru a pune în practică aceste reforme. O incursiune interesantă s-a dovedit analiza regulilor acestor ordine și a devianțelor de la aceste reguli, o temă consonantă cu obiectivele principale ale proiectului *Beyond the Norms: religious practice in late medieval and early modern Transylvania*, la începutul secolului al XVI-lea apărând în mod constant în sursele scrise plângeri referitoare la nerespectarea acestora ori eludarea acestora prin obținerea diferitelor dispense. Sursele utilizate: *Monumenta ecclesiae*

Strigoniensis I–III. Ed. Ferdinandus Knauz – Lodovicus Crescens Dedek. Strigonii 1874–1924; *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I–II. Ed. Augustinus Theiner. Romae 1859–1860; *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)* (Registrele conventului din Cluj-Mănăstur). I–II. Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II.) Bp. 1990; Ferenc L. Hervay: *Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria*. (Bibliotheca Cisterciensis 7.) Roma 1984. Din bibliografia consultată pentru această temă de cercetare se pot remarca: András Kubinyi: ”Mátyás király és a monasztikus rendek” (Regele Matia și ordinele monastice). In Idem: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon* (Prelați, instituții ecleziastice și religiozitate în Ungaria medievală) (METEM Könyvek 22.) Budapesta, 1990. 239–248; Peter McDonald: ”The Papacy and Monastic Observance in the Later Middle Ages: The Benedictines in England.” *Journal of Religious History* 14. (1986) 117–132; Anthony Maret-Crosby: ”The Monastic Response to Papal Reform. *Summi Magistri* and its Reception.” *English Benedictine History* 27. (2001); Sarolta Homonnai: ”A magyarországi bencések 14. századi reformtörekvései.” *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica* 110. (1999) 43–55; János Karácsonyi: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig* (Istoria ordinului franciscan în Ungaria până la 1711). I–II. Budapest, 1922–1924; András Harsányi: *A Domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt* (Istoria ordinului dominican în Ungaria până la Reformă). Debrecen, 1938; Kaspar Elm: *Verfall und Erneuerung des Ordenswesens im Spätmittelalter. Forschungen und Forschungsaufgaben, Untersuchungen von Kloster und Stift. /Veröffentlichungen des Max-Planck Instituts für Geschichte 68. Studien zur Germania Sacra 14./*. Göttingen, 1980, pp. 188–238; *Reformbemühungen und Observanzbestrebungen im spätmittelalterlichen Ordenswesen. /Berliner Historische Studien 14, Ordensstudien VI./*. editat de Kaspar Elm, Berlin, 1989, pp. 3–400.

În ceea ce îl privește pe Ovidiu Ghitta, acesta a avut în acest an în cadrul proiectului trei teme de cercetare: a) Acțiunea cu caracter normativ a episcopului greco-catolic de Muncaci Andrei Bacinschi, menită să impună (cu ajutorul circularilor expediate în limbile vorbite de supușii săi) reguli unitare în administrația parohială, în practica religioasă curentă și în activitatea catehetică. În cea mai mare parte inedite (și deci neexploatate de către istorici), circularile sunt o sursă ce îngăduie nu doar reconstituirea programului regulator al episcopului, ci și identificarea comportamentelor, atitudinilor, practicilor individuale sau comunitare pe care ierarhul urmărea să le reprime. Cercetarea a progresat evident în acest an,

după ce în luna ianuarie, printr-o documentare realizată la Baia Mare, la Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale (în zilele de 23-25), Ovidiu Ghitta a fotografiat peste 300 de unități arhivistice din fondurile parohiilor Vișeu, Ilba, Seini, Baia Mare, Sat Șugatag, Budești. El a reușit, totodată, să procure și să consulte articole sau volume publicate recent în Ucraina, Ungaria și Slovacia despre activitatea episcopului Bacinski. b) A doua temă de cercetare s-a axat asupra conscripției populației din localitatea Tămaia, comitatul Sătmăr, realizată la 1773 de parohul greco-catolic. Ovidiu Ghitta și-a concentrat atenția asupra acestui document, interesat și de lămurirea contextului în care a fost produs, dar și de elementul ce-l particularizează: lista, cu nume și prenume, a capilor de familie din sat și a soțiilor lor. Onomastica locală i-a reținut atenția mai precis, prin ceea ce indică ea despre măsura în care se utilizau prenume creștine, se urma sinaxarul. Izvorul analizat și sursele care i-au îngăduit să reconstituie contextul și să relaționeze acest caz cu altele sunt inedite, fiind descoperite la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale și la Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta. c) A treia temă de interes a fost analizarea lucrării „Păstoriceasca datorie”, scrisă de episcopul greco-catolic de Făgăraș Petru Pavel Aron. Ca și în cazul circularelor lui Andrei Bacinski, Ovidiu Ghitta a urmărit să distingă atît articulațiile și accentele unui discurs ecleziastic conceput să indice legea, regula, cât și felul în care este configurată în acesta fărădelegea, abaterea de la normă a laicilor. Pentru definitivarea studiului introductiv la ediția pe care a realizat-o, s-a concentrat în acest an cu precădere pe surprinderea influențelor, a filiațiilor ideatice, a modelelor detectabile în structura textului. Din bibliografia consultată, sunt de menționat lucrările lui Mario Rosa, „Il giansenismo nell’Italia del Settecento” (2014) și „La Curia romana nell’eta moderna” (2013), ca și cea mai recentă ediție a cărții lui Ludovico Antonio Muratori, „Della regolata devozione dei cristiani”, o evidentă sursă de inspirație pentru Petru Pavel Aron.

Pe parcursul anului 2014 Ciprian Firea s-a concentrat asupra studiului unui izvor inedit (pe care i l-a pus la dispoziție dl. Adinel Dincă) „*Protocollum Capituli Cibiniensis ab anno 1523 usque ad annum 1536*” (cca. 300 de pagini) care cuprinde procesele verbale ale judecăților care au avut loc în cadrul Capitlului de Sibiu în perioada indicată. Izvorul este deosebit de relevant pentru tema de cercetare a proiectului, dat fiind că acesta conține (între altele) o multitudine de acțiuni juridice inițiate în fața forului de judecată ecleziastic ca urmare a transgresării unor norme și prescripții bisericești și/sau civile (ofense aduse clerului, adulter, atingerea proprietății ecleziastice, intromisiuni în dreptul de patronaj etc.). Pe de altă parte, sursa este foarte importantă deoarece reflectă tocmai perioada în care ”norma” în sine era

pusă sub semnul întrebării prin pătrunderea luteranismului în Transilvania. Un segment important din aceste judecăți are în vedere ofense aduse de propagatorii Reformei prescripțiilor bisericii "vechi".

O altă parte a cercetării sale s-a concentrat asupra unui izvor nepublicat, păstrat la Biblioteca Universitară din Bologna, cuprinzând epistole transilvănene din perioada 1505-1570 (cele mai multe databile între 1540-1555). Izvorul, un *codex epistolaris* de 160 de pagini, cuprinde copii ale unor scrisori redactate de diferite personaje transilvănene, dar mai ales de cele aparținând categoriei învățătorilor (*rectores scholarum*) și preoților din decanatele Rupea, Saschiz și Bistrița. Anumite detalii sunt relevante în privința definirii "normei" bisericii sașilor transilvăneni aflată în plină transformare.

Din punctul de vedere al bibliografiei consultate Ciprian Firea s-a concentrat asupra vieții bisericești și intelectuale a sașilor din epoca medieval-târzie și premodernă, în vederea definirii conținutului "normei" în perioada respectivă. Lucrările relevante în acest sens sunt: Georg Müller, *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192-1848. Ein rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der deutschen Landeskirche in Siebenbürgen* (= AVSL, 48, Heft 1-3), Hermannstadt, 1936; Paul Brusanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2007; Friedrich Teutsch, *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, vol. I, Hermannstadt, 1921; Martin Armgart, *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. 24. Bd. Siebenbürgen*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012; Karl Schwarz, *Vorstudien zu einer Geschichte des städtischen Gymnasiums A.K. in Hermannstadt* (I), *Programm des Gymnasiums AK zu Hermannstadt, Hermannstadt*, 1859; Karl Schwarz, *Vorstudien zu einer Geschichte des städtischen Gymnasiums A.K. in Hermannstadt* (II), *Programm des Gymnasiums AK zu Hermannstadt, Hermannstadt*, 1861; Wilhelm Seraphin, *Kronstädter Schulen vor der Reformation*, AVSL, 23, 1891, p. 747-797; Georg Daniel Teutsch, *Über die ältesten Schulanfänge und damit gleichzeitige Bildungszustände in Hermannstadt*, AVSL, 10, 1872, p. 193-232; Johann Michael Salzer, *Geschichte der sächsischen Volksschule in Siebenbürgen*, Programm des evang. Gymnasiums Ab zu Mediasch, Hermannstadt, 1861.

Un al doilea obiectiv al proiectului a fost testarea metodologiei propuse de proiectul de cercetare care s-a realizat prin participarea la conferințe naționale și internaționale desfășurate în țară sau în străinătate. Astfel, Maria Crăciun a prezentat lucrarea 'Interpreting Luther's Small Catechism: Definitions of Sin within the Saxon Community of Early Modern Transylvania' în cadrul conferinței internaționale *Comparing Catechism – Entangling*

Christian History (14-16 Mai 2014) care a avut loc la Oslo, fiind organizată de Universitatea din Oslo și Cluster Asia and Europe (Heidelberg), lucrarea ‘Aural or Visual? The Experience of Worship in Early Modern Transylvanian Lutheran Churches’ la conferința internațională *Reformation Studies Colloquium*, Murray Edwards College, Cambridge, 10-12 septembrie 2014 și prezentarea ‘Saints in the Church and in the Prayers of Mankind: attitudes towards God’s creatures’ in early modern Transylvania la conferința internațională *Church Reforms and the Cults of Saints* organizată de *Croatian Hagiographic Society, Hagiotheca* care a avut loc la Universitatea din Zadar, 17-21 septembrie 2014.

Carmen Florea care a efectuat un stadiu de cercetare și documentare la Departamentul de Studii Medievale al Universității Central Europene din Budapesta (18-24 noiembrie 2014) a participat în această perioadă și la două ateliere ”Non-textual sources for the mendicant economy in East-central Europe (ca. 1220 - ca.1550): architecture, archaeology, urban topography” (21-22 noiembrie) și „Franciscan Observance and the Construction of Europe” (23 noiembrie 2013).

La rândul ei, Mária Lupescu Makó a participat la un număr de conferințe internaționale și naționale. Printre cele internaționale trebuie să amintim *Cities in Europe, Cities in the World. 12th International Conference on Urban History*, organizată de European Association for Urban History, 3-6 septembrie 2014, Lisabona, Portugalia. Titlul prezentării a fost: „Material Culture - Remembrance Culture in Late Medieval Transylvanian Towns” (<http://www.eauh.eu/>) (finanțată din grant) și *Cultural Heritage and the Innovation of Humanities in the 21th Century*, organizată de Universitatea din Debrecen între 8-9 Octombrie 2014 la Debrecen. Titlul prezentării a fost: “Piety and Remembrance of the Transylvanian Noble Testators in the Late Middle Ages.” (<http://www.desymposium.hu/>)

Printre cele naționale merită o mențiune *Inventare de averi din secolele XVII-XIX*, organizată de Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, 26-27 septembrie 2014, Sibiu. Titlul prezentării a fost: „(Nu) haina îl face pe om – Îmbrăcămintea și purtătorii ei în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVII-lea”. (www.averiboieresti.ro)

În fine, la sfârșitul lunii octombrie 2013, între 24-26 Mária Lupescu Makó a fost co-organizator al conferinței internaționale dedicată a 400 de ani de la înscăunarea principelui Gabriel Bethlen intitulată *Gabriel Bethlen și Europa*. Titlul prezentării ei a fost: “...arany és ezüst művek, kincstől fogva mindenkettől ... haggia ez a szerelmes hites atyáfiának” – *Az erdélyi anyagi kultúra aspektusai a 17. század első felében* (“Gold and silver objects, from

the little ones, all of them ... she left to her most beloved husband". Aspects of the Transylvanian material culture in the first half of the 17th century).

Ovidiu Ghitta a participat la atelierul organizat de proiect în noiembrie 2013 și, cu lucrarea „Îndemnurile episcopului Petru Pavel Aron către preoții săi” - la Simpozionul Petru Pavel Aron 250, Blaj 9-10 martie 2014, organizator Arhiepiscopia Majoră Greco-catolică de Blaj.

Ciprian Firea a participat la atelierul organizat în cadrul proiectului în noiembrie 2013 și, cu comunicarea *Femei donatoare de "artă" în Transilvania medieval târzie* la "Simpozionul Național de Istoria Artei medievale și premoderne" din cadrul Zilelor Academice Clujene, Cluj Napoca 12-13 iunie 2014.

Acest obiectiv al diseminării cât mai largi și eficiente a rezultatelor proiectului a fost însă atins și prin intermediul aplicării paradigmei de cercetare prin elaborarea unor studii și articole. Astfel, toți membrii proiectului au publicat un număr de studii, în timp ce altele au fost acceptate pentru publicare aflându-se în acest moment în curs de apariție. Directorul proiectului, Maria Crăciun a publicat „Shepherds and Flocks: Religious Practice between Ecclesiastic Priorities and Secular Needs” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia* 58 Special Issue (Decembrie, 2013): 1-16; „Communities of Devotion: the Saxons in early Modern Transylvania” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia* 58 Special Issue (Decembrie, 2013): 156-195 și s-a ocupat de editarea acestui număr special. Un număr de studii au fost acceptate spre publicare: ‘Transylvanian Lutheran Liturgical Practices in Comparative European Perspective’ în Irene Dingel, Ute Lotz-Heumann (eds.), *Entfaltung und zeitgenössische Wirkung der Reformation im europäischen Kontext / Dissemination and Contemporary Impact of the Reformation in a European Context* (Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2014) în curs de apariție; ‘The Price of Sin: Sexual Misconduct and Its Social Consequences in Sixteenth-Century Transylvanian Towns’ în *Archiv für Reformationsgeschichte/Archive for Reformation History* (2015). "Tați și fii: masculinități alternative în Transilvania secolelor XV-XVI" în volumul omagial dedicat lui Ion Aurel Pop la 60 de ani (în curs de apariție 2014) și "Practica liturgică luterană în perspectivă europeană comparată" în *Ars Transsilvaniae* (în curs de apariție 2014) și, în colaborare cu Grazyna Jurkowlanec capitolul "Visual Cultures" din *The Companion of the Reformation in Central Europe*, editat de Graeme Murdock și Howard Louthan (Leiden: Brill, 2014) în curs de apariție.

Carmen Florea a definitivat "*for they wanted us to serve them*"... *Female Monasticism in Medieval Transylvania*, in *Women in the Medieval Monastic World*, eds. Karen Stöber and Janet Burton, Brepols: Turnhout (în curs de apariție); *Tradiție și inovație: Apariția Sf. Mihail în Transilvania medievală* (volum omagial Profesorul Ioan Aurel Pop la 60 de ani, în curs de apariție); Civic Control of Sainthood in Late Medieval Transylvania, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, volume 58, Special Issue, December 2013, On Earth and in Heaven: Devotion and Daily Life (Fourteenth to Nineteenth Century), pp. 136-56.

Mária Lupescu Makó a publicat „Poverty or not? Economic aspects of the mendicant friaries in medieval Transylvania.” *Hereditas Monasteriorum* 3 (2013): 111-134; „The Transylvanian Nobles: Between Heavenly and Earthly Interests in the Middle Ages.” *Studia Historia* 58. Special Issue (2013): 78-106; „Miért? Kinek? Mit? Erdélyi középkori végakaratok szerkezeti jellemzői” (Why? To whom? What? Structural Patterns of Last Wills and Testaments in Medieval Transylvania). In: Certamen I. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában (Certamen I. Studies from the Day of the Hungarian Science held on the 1st Department of the Transylvanian Museum Society). Eds. Emese Egyed, László Pakó, Attila Weisz. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013, pp. 191-210; „Spoken and Written Words in Testaments: Orality and Literacy in Last Wills of Medieval Transylvanian Burghers.” In: *Uses of the Written Word in Medieval Towns. Medieval Urban Literacy II*. Ed. by Marco Mostert – Anna Adamska. Turnhout, Brepols, 2014, pp. 271-297. Un număr de studii au fost acceptate spre publicare: “The Reform of the Monastic Orders in Late Medieval Transylvania.” In: *Solymosi László Emlékkönyv* (Memorial volume in honour of László Solymosi). Ed. by Attila Bárány – Gábor Dreska. Bp.-Debrecen, 2014, 16 p.; “Piety and Remembrance of the Transylvanian Noble Testators in the Late Middle Ages.” In: *Learning, Intellect and Social Roles: the Changing Character of Aristocracy*. Ed. by Attila Bárány – Attila Györkös. Debrecen, 2014, 18 p.; „(Nu) haina îl face pe om – Îmbrăcămintea și purtătorii ei în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVII-lea”. In: *Inventare de averi din secolele XVII-XIX*. Ed. Dan Iacob. Iași, 2014, 16 p.

Ovidiu Ghitta a publicat *Circularele în limba română ale lui Andrei Bacinschi, episcop de Muncaci*, în vol. *Seminatores in artium liberalium agro, Studia in honorem et memoriam Barbu Ștefănescu*, coordonatori Aurel Chiriac și Sorin Șipoș, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2014, p. 357-374 ISBN 978-973-7784-94-0 și „The Greek-Catholic Church from Transylvania and the Traditional Popular Religiosity” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 58 Special Issue Decembrie 2013: 230-244. Ovidiu Ghitta a predat înspre publicare *Românii din satul Tămaia la 1773*, în vol. Avram

Andea la 65 de ani, Cluj-Napoca, 2014, 34 p.; *Episcopul Andrei Bacinschi și „marele iubileom” din 1777*, în vol. Ioan Aurel Pop la 60 de ani, Cluj-Napoca, 2014, 15 p. precum și o ediție critică, Petru Pavel Aron, *Păstoriceasca datorie dumnezeieștii turme vestită*, ediție, studiu introductiv, glosar și note de Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, Editura Mega (în curs de apariție).

Ciprian Firea a publicat „Donatio pro memoria: Lay and Female Donors and their Remembrance in Late Medieval Transylvania. Research on Visual and Documentary Evidence” în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 58, Special Issue (decembrie 2013): 107-135 și a predat spre publicare „Câțiva pictori de retable și patronii lor din Transilvania la începutul secolului al XVI-lea” în *Ars Transsilvaniae* XXIV, 2014 (apariție preconizată în decembrie 2014) și “The Stromers: a Nuremberg Patriciate Family in Late Medieval Transylvania” în volumul *Bürgerliche Repräsentation in oberdeutschen und siebenbürgischen Städten im 15. und 16. Jahrhundert* (apariție preconizată martie 2015).